

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งเอกสาร และงานวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. บริบทของตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
2. ความหมายและแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. การดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร
4. ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานกลุ่ม
5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. บริบทของตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

บริบทของตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมา สภาพทั่วไป สภาพทางสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพปัญหาของชุมชนตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลจอมทอง (2554: 5-14) ได้ให้รายละเอียดไว้ ดังนี้

1.1 ประวัติความเป็นมา

“จอมทอง” เป็นชื่อหมู่บ้าน คือ บ้านจอมทอง ซึ่งแต่เดิมชื่อบ้าน “กระออมทอง” เนื่องจากในอดีตได้มีการขุดพบกระออมทอง บริเวณเจดีย์สามองค์ที่บ้านจอมทองในปัจจุบัน แต่วิวัฒนาการของภาษาทำให้ออกเสียงเพี้ยนไปจากเดิม กลายมาเป็นจอมทอง จนกระทั่งปัจจุบันต่อมาก็ได้นำชื่อจอมทองตั้งเป็นชื่อตำบลจอมทอง โดยรวมกับ 8 หมู่บ้านใกล้เคียง

1.2 สภาพทั่วไป

1.2.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลจอมทอง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอเมืองพิษณุโลก ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ไปตามเส้นทางหลวงสายพิษณุโลก – สุโขทัย และถนนเลียบเมือง

สายพิษณุโลก – สุโขทัย (ระหว่างสี่แยกแสงดาวและสี่บ้านกว้าง) มีพื้นที่ทั้งสิ้น 22,380 ไร่ คิดเป็น 35.8 ตารางกิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลอื่นๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับตำบลมะตูม อำเภอพรหมพิราม
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลพลายชุมพล อำเภอเมืองพิษณุโลก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลปากโทก อำเภอเมืองพิษณุโลก
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับตำบลบ้านกว้าง อำเภอเมืองพิษณุโลก

1.2.2 สภาพภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของตำบลจอมทองเป็นที่ราบลุ่ม ดินมีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำน่าน ไหลผ่าน และมีแม่น้ำแควน้อยไหลมาบรรจบบริเวณหน้าวัดเกาะแก้ว หมู่ที่ 4 และมีระบบชลประทานสายใหญ่จากเขื่อนนเรศวร สายพลายชุมพล ตอนที่ 2

1.2.3 ข้อมูลกลุ่มชุดดิน และความเหมาะสมของดิน

ดินในตำบลจอมทองประกอบด้วย กลุ่มชุดดินที่ 4, 7, 15 และ 33 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นดินร่วนเหนียว ดินเหนียว และร่วนเหนียวปนทรายแป้ง มีความเหมาะสมทั้งการใช้ทำนาปลูกพืชไร่และพืชผัก คือในฤดูฝนควรปลูกข้าว เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบต่ำและน้ำท่วมถึง เนื้อดินเป็นดินเหนียวและมีการระบายน้ำเลวถึงค่อนข้างเลว ข้าวที่ปลูกจะมีน้ำเพียงพอแต่อาจได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมจนทำให้ข้าวที่ปลูกเสียหายในบางปี แต่สำหรับในฤดูแล้งหลังการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วอาจใช้ปลูกพืชไร่และพืชผักหลายชนิด เช่น ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วลิสง ยาสูบ ข้าวโพด กระหล่ำปลี ผักกาดเขียว ผักกาดขาว คื่นช่าย หอม และแตง ฯลฯ ถ้าจะใช้ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น จำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขเรื่องน้ำท่วมขังและการระบายน้ำของดิน โดยการทำคันดินรอบพื้นที่ปลูกเพื่อป้องกันน้ำท่วมและยกร่องปลูก เพื่อช่วยในการระบายน้ำของดินให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตามเพื่อให้การใช้ประโยชน์ที่ดิน มีประสิทธิภาพ และได้รับผลตอบแทนสูงและลดความเสี่ยงในการลงทุน ควรจัดระบบการใช้ที่ดิน “แบบผสมผสาน” หรือ “แบบไร่นาสวนผสม” โดยแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนอย่างเหมาะสม เช่น พื้นที่ทำนา ทำไร่ หรือปลูกไม้ผล รวมทั้งพื้นที่เพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อให้สามารถปลูกพืชได้ทั้งฤดูฝนและฤดูแล้ง (กรมพัฒนาที่ดิน 2548)

1.3 สภาพทางสังคม

1.3.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

ชาวจอมทองนิยมตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเรียงรายไปตามเส้นทางคมนาคมที่ผ่านหมู่บ้าน และริมฝั่งแม่น้ำน่าน บางส่วนตั้งบ้านเรือนเกาะกลุ่มบริเวณที่มีวัด โรงเรียน และกระจายไปตามแหล่งพื้นที่ทำมาหากินในหมู่บ้าน นอกจากนี้มีบริการสาธารณสุขปึก สาธารณสุขปการใช้ร่วมกันในทุกหมู่บ้าน

1.3.2 จำนวนประชากรและครัวเรือน

ในปี 2554 มีจำนวนประชากรและครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 3,644 คน เป็นชายจำนวน 1,728 คน เป็นหญิง จำนวน 1,916 คน ครัวเรือนทั้งสิ้น 1,270 ครัวเรือน ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 จำนวนประชากรและครัวเรือนของตำบลจอมทอง

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร			จำนวนครัวเรือน ทั้งหมด
		ชาย	หญิง	รวม	
1	บ้านท่าตะเคียน	284	292	576	199
2	บ้านท่าตะเคียน	63	71	134	56
3	บ้านท่าตะเคียน	157	166	325	98
4	บ้านปากโทก	231	268	499	197
5	บ้านจอมทอง	213	217	430	166
6	บ้านจอมทอง	229	299	528	172
7	บ้านจอมทอง	180	208	388	128
8	บ้านท่าโพธิ์	312	335	647	216
9	บ้านโพธิ์ทอง	59	60	119	38
รวม		1,728	1,916	3,644	1,270

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลจอมทอง (2554: 7)

1.3.3 การศึกษา

ประชากรส่วนมากมีการศึกษาในระบบก่อนข้างต่ำ ซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาขั้นต่ำ คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 รองลงมาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 และต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อ่านออกเขียนได้ร้อยละ 100 โดยมีโรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง โรงเรียนขยายโอกาส จำนวน 1 แห่ง และศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน จำนวน 1 แห่ง

1.3.4 ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อของชาวจอมทองนั้นผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่นและสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทั้งตำบล ประเพณีที่ชาวบ้านยังยึดถือปฏิบัติตามกันตลอดมา เช่น ประเพณีการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีแข่งเรือยาวชิงถ้วยพระราชทาน ประเพณีทำขวัญข้าว ประเพณีทำบุญลานตาก เป็นต้น คนในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรจึงให้ความสำคัญและยกย่องผู้นำ ได้แก่ พระ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

1.4 สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจ แม้ว่าจะอยู่ไม่ไกลจากเมืองพิษณุโลก แต่รายได้หลักมาจากภาคเกษตร ชาวตำบลจอมทองส่วนใหญ่ร้อยละ 80 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ในส่วนที่เหลือค้าขายและรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 10 อย่างละเท่ากัน

1.4.1 การปลูกพืช

เกษตรกรที่ปลูกพืชในปี 2554 มีจำนวน 890 ครัวเรือน พื้นที่การเกษตรทั้งหมด 7,324.25 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำนา จำนวน 6,709.75 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 800 กิโลกรัม/ไร่ พื้นที่ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น ได้แก่ ขนุน มะพร้าว มะไฟ ส้มโอ มะปราง จำนวน 596.25 ไร่ พื้นที่ไร่ 18.25 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 87.57, 7.78 และ 0.25 ของพื้นที่ทั้งหมดตามลำดับ

1.4.2 การเลี้ยงสัตว์

เกษตรกรที่เลี้ยงสัตว์ในปี 2554 มีจำนวน 116 ครัวเรือน เลี้ยงสัตว์ 6,053 ตัว สัตว์เลี้ยงส่วนใหญ่เพื่อการบริโภค ได้แก่ โค กระบือ ไก่พื้นเมือง เป็ดไข่ และเป็ดเทศ เป็นต้น

1.4.3 การเลี้ยงปลาน้ำจืด

เกษตรกรที่เลี้ยงปลาในปี 2554 มีจำนวน 114 ครัวเรือน พื้นที่กระชังรวม 2,084 ตารางเมตร ผลผลิตประมาณ 175,090 ตัว หรือจำนวน 142,480 กิโลกรัม ปลาที่นิยมเลี้ยง คือ ปลานิล ปลาทับทิม ปลาดุก และปลาสร้อย เป็นต้น

1.4.4 รายได้ของครัวเรือน

ในปี 2554 ประชากรในตำบลจอมทองมีรายได้จากการเกษตรเฉลี่ยต่อหัว 59,184 บาท/ปี

1.4.5 การรวมกลุ่มเกษตรกร

ในปี 2554 ประชากรในตำบลจอมทองมีการรวมกลุ่มเกษตรกร ดังนี้

- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จำนวน 9 กลุ่ม
- กลุ่มยุวเกษตรกร จำนวน 9 กลุ่ม
- กลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน 8 กลุ่ม
- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จำนวน 1 กลุ่ม
- กลุ่มเกษตรกรตำบล จำนวน 1 กลุ่ม
- กลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร จำนวน 9 กลุ่ม

1.4.6 การรวมกลุ่มอื่นๆ

นอกจากนี้ ประชากรในตำบลจอมทองมีการรวมกลุ่มอื่นๆ ดังนี้

- กองทุนหมู่บ้าน SML ทั้ง 9 หมู่บ้าน

- กองทุนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

1.5 ปัญหาของชุมชนตำบลจอมทอง

ชุมชนจอมทองมีปัญหาในลักษณะเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 ข้อมูลปัญหาของชุมชนจอมทอง

กายภาพ	ชีวภาพ	เศรษฐกิจ	สังคม
1. สภาพดินขาดความอุดมสมบูรณ์	1. มีศัตรูพืชระบาด	1. ขาดเงินทุน	1. ที่ดินการเกษตรไม่เพียงพอ
2. เกิดภาวะน้ำท่วมขังในฤดูฝน		2. ราคาผลผลิตไม่แน่นอน / ตลาดรับซื้อไม่เพียงพอ	2. แรงงานด้านเกษตรไม่เพียงพอ
		3. เกษตรกรมีภาระหนี้สินมาก	3. ถนน และไฟฟ้าไม่ทั่วถึง
		4. ปัจจัยการผลิตราคาแพง	4. ราษฎรส่วนมากมีการศึกษาชั้นต่ำ
		5. ราคาผลผลิตตกต่ำ	
		6. เงินรายได้ของ อบต. ไม่เพียงพอต่อการพัฒนา	

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลจอมทอง (2554: 15)

จากข้อมูลทั่วไปของตำบลจอมทองดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ตำบลจอมทองเป็นตำบลที่อยู่ไม่ไกลจากเมืองพิษณุโลก แม้ระยะทางไม่ถึง 10 กิโลเมตรแต่คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังมีอาชีพเกษตรกรรม ด้วยสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตร เช่น นาข้าว ปศุสัตว์ และประมง จึงมีครัวเรือนเกษตรกรคิดเป็นร้อยละ 70 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยร้อยละ 87.57 ทำนาข้าว ร้อยละ 7.78 ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น ส่วนที่เหลือมีอาชีพค้าขายและรับจ้าง มีประชากรทั้งหมด 3,644 คน ส่วนใหญ่จบการศึกษามัธยมศึกษาชั้นต้น อ่านออกเขียนได้ร้อยละ 100 มีประเพณีวัฒนธรรมที่งดงามอันเป็นเอกลักษณ์ของคนในชุมชนจอมทอง เช่น ประเพณีการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีแข่งเรือยาวชิงถ้วยพระราชทาน ประเพณีทำขวัญข้าว และประเพณีทำบุญลานตาก ซึ่งเกี่ยวข้องความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและวิถีแห่งการเกษตรที่ผูกพันมาเป็นระยะเวลายาวนาน คนในชุมชนให้ความเคารพและยกย่องผู้นำ ได้แก่ พระ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และผู้อาวุโส มีการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรทั้งในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล แม้ว่าจะมีปัญหาในชุมชนอยู่บ้างแต่ก็เหมือนกับชุมชนทั่วไป รายได้ซึ่งส่วนใหญ่มาจากภาคการเกษตรเฉลี่ย 59,184 บาท /ปี/คน โดยในการวิจัยครั้งนี้ได้นำข้อมูลดังกล่าวมากำหนดประเด็นที่ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง

อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ แหล่งเงินทุน รายได้ จำนวนกลุ่มที่เป็นสมาชิก เหตุผลที่เข้าร่วมเป็นสมาชิก บุคคลที่ช่วยให้ตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม และวัฒนธรรม

2. ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นคำที่มีเพียงแค่ 4 พยางค์ แต่มีความหมายและองค์ประกอบอื่นๆ ที่ลึกซึ้ง หน่วยงานต่างๆ มักนำมาใช้กันจนทำให้กลายเป็นคำที่ได้ยินกันบ่อยครั้ง แม้จะเคยได้ยินคำนี้มานานแต่ก็ไม่ได้ตกยุคหรือล้าหลังแต่ประการใด หากแต่ยังมีคุณค่าและจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศอย่างยิ่ง ในงานวิจัยนี้จะขอกำหนดเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเท่านั้น ประกอบด้วย ความหมาย การมีส่วนร่วม รูปแบบการมีส่วนร่วม ขั้นตอนการมีส่วนร่วม ระดับการมีส่วนร่วม เงื่อนไขการมีส่วนร่วม เครื่องชี้วัดการมีส่วนร่วม วิธีการวัดการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม และประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (Participation) ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลายและแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 183) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ส่งผลให้เกิดเป็นแรงกระตุ้นเร้าใจให้สิ่งที่ตั้งใจบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นได้ รวมทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกัน

นภาพร เวชกามา (2554: 11) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มได้เข้าร่วมในการดำเนินการทุกขั้นตอนในกิจกรรมต่างๆ โดยความสมัครใจทั้งกิจกรรมที่องค์กรภายนอกจัดและกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยชาวบ้านเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการแก้ปัญหาของตนและส่วนรวม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 4) ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกับเฉลียว บุรีภักดี และคณะ (2545: 113) ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนอย่างมีอิสรภาพ และเสมอภาค โดยที่ผู้รับการพัฒนามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ซึ่งถือเป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาอย่างแท้จริงและถาวร

จิราลักษณ์ ปรีดี (2546: 16) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่คนในชุมชนเข้าไปมีบทบาทในการค้นหาปัญหา วางแผน ตัดสินใจ และดำเนินการต่างๆ เพื่อแก้ปัญหา

ของชุมชนหรือเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของชุมชนด้วยตนเอง โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ

ศุมนา เกิดสินชัย (2550: 12) ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกับสรองงค์ เกวียนสูงเนิน (2553 : 10) ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้โอกาสบุคคล หรือประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการคิด การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์อย่างสร้างสรรค์ ส่งผลต่อการร่วมตัดสินใจ ปฏิบัติกิจกรรม รับผลประโยชน์ เฝ้าปัญหาอุปสรรค รวมถึงการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นร่วมกัน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการด้วยความสมัครใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

จรรยารัตน์ หิรัญชุพะ (2542: 7) ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกับนพวรรณ เสวตานนท์ (2546: 8) ประยูร พุทธชาติ (2552: 14) และนิรุต ถึงนาค (2550: 38) ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มคนหรือองค์กรประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด แก้ไขปัญหา การดำเนินการ และทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน โดยร่วมกันวางแผนโครงการ ร่วมปฏิบัติงาน ในลักษณะของการเสียสละแรงงาน บริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ ร่วมกันบำรุงรักษาสาธารณประโยชน์และร่วมกันติดตามผลงานด้วยความสมัครใจ เพื่อเป็นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมหรือพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด

สมโชติ พุทธชาติ (2552: 17) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในการดำเนินงานพัฒนาโครงการต่างๆของรัฐ ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งร่วมกันพัฒนาความรู้ ความความสามารถ และยกระดับความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถเผชิญและแก้ปัญหาในชุมชน โดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

โดยสรุป การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่กลุ่มคน มีโอกาสเข้าร่วมวิเคราะห์ปัญหาด้วยกัน แล้วได้สรุปแนวทางที่จะแก้ปัญหามาของชุมชน โดยร่วมวางแผนดำเนินงาน ร่วมทำกิจกรรมด้วยกันในทุกขั้นตอนด้วยความตั้งใจโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และร่วมติดตามประเมินผล เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตตนเองและชุมชน

2.2 รูปแบบการมีส่วนร่วม

รูปแบบการมีส่วนร่วม จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวมาแล้ว มีนักวิชาการหลายท่านทั้งในประเทศและต่างประเทศได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ ซึ่งมีทั้งคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ดังนี้

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527: 9) และทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2527: 2) ได้กำหนดรูปแบบการมีส่วนร่วมที่คล้ายคลึงกันไว้ ดังนี้

- 1) ร่วมศึกษา ค้นคว้า และหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

- 2) ร่วมคิด และกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาของชุมชน
- 3) ร่วมกำหนดนโยบาย แผนงานหรือกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน
- 4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพ
- 6) ร่วมลงทุนในกิจกรรม ตามความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
- 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
- 8) ร่วมควบคุม ติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษากิจกรรมที่ทำ

กรณีศึกษา ชุมชนดี (2524: 13) ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 รูปแบบ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมประชุม
- 2) การมีส่วนร่วมออกเงิน
- 3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- 4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- 5) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
- 6) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
- 7) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
- 8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
- 9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้แรงงาน
- 10) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

อุดม เข้มชื่นพงศ์ (2537: 33) กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง เป็นรูปแบบที่ภาคีรัฐมุ่งหวังหรือต้องการให้เกิดขึ้นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นการอาสาสมัครหรือรวมตัวกันขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก
- 2) การมีส่วนร่วมแบบชักนำ เป็นรูปแบบทั่วไปที่ประเทศกำลังพัฒนายิยมใช้ ซึ่งมีลักษณะเป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล
- 3) การมีส่วนร่วมแบบบังคับ เป็นลักษณะที่ผู้มีส่วนร่วมดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาล ภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่หรือโดยการบังคับ รูปแบบนี้ผู้เข้าร่วมจะได้รับผลในทันที แต่จะไม่ยั่งยืนและไม่ได้รับการสนับสนุนในที่สุด

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 188) ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้คล้ายคลึงกัน 3 รูปแบบ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชน เช่น การรวม กลุ่มเยาวชนกลุ่มต่างๆ กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มรักษป่า เป็นต้น
- 2) การมีส่วนร่วมโดยอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่มชุมชน และคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น
- 3) การมีส่วนร่วมโดยผ่านผู้แทนที่ไม่ใช่องค์กรประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตลอดเวลา

เจลิยว บุรีภักดี และคณะ (2545: 115) กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วม ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ ซึ่งเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยกว่าทั้งอำนาจ ทรัพยากร และความรู้
- 2) การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน ซึ่งรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน จึงเกิดการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วนเท่านั้น
- 3) การมีส่วนร่วมแบบ เป็นรูปแบบที่ทำได้ยาก ซึ่งเป็นลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ปัญหา และเกิดความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย

โดยสรุปแล้ว รูปแบบการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม และรูปแบบเน้นลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งคล้อยกับสมโชคิ พุทธชาติ (2552: 18) ดังนี้

- 1) รูปแบบที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา การเลือกแนวทางแก้ปัญหา การวางแผน การดำเนินงาน และประเมินผล
- 2) รูปแบบที่เน้นลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่ม เช่น การมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสมัครใจ การชักจูง หรือเกิดจากบังคับ การมีส่วนร่วมโดยตรง และทางอ้อมโดยผ่านตัวแทนกลุ่มหรือองค์กรอิสระ

2.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมหรือกระบวนการมีส่วนร่วมนั้น นักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ ซึ่งมีทั้งคล้ายคลึงและแตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังนี้

อภิญา กังสนารักษ์ (2544: 14 - 15) และอศิน รพีพัฒน์ (2547: 49) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมซึ่งคล้ายคลึงกับโกวิท พวงงาม (2545: 8) ที่สรุปว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนาควรมี 4 ขั้นตอน คือ

1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาโดยคนในท้องถิ่นซึ่งทราบปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดี เพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ สามารถแก้ปัญหาและคนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้รู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่างๆ มาใช้ในการวางแผน

3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน ทูทในชนบทคือแรงงาน การได้ร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้เกิดเรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน เพื่อให้ทราบผลการดำเนินงาน จึงจำเป็นต้องมีการติดตามประเมินผลและใช้แก้ไขปรับปรุงในคราวต่อไป

ชุนิดา รัชวิทยัญญกุล (2552: 9-11) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอนดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

1.1 การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น โดยเริ่มจากการค้นหาความต้องการและวิธีการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมหรือวินิจฉัยโครงการที่สำคัญ การตัดสินใจในช่วงนี้มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จได้มากและสามารถป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้

1.2 การตัดสินใจในช่วงดำเนินการ การตัดสินใจในช่วงนี้ อาจจะมีผลต่อความสำเร็จของโครงการมากกว่าการมีส่วนร่วม ความสำคัญของโครงการ และวิธีการดำเนินโครงการต้องสอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

1.3 การตัดสินใจในช่วงปฏิบัติการ เป็นความเกี่ยวข้องในทางการเมือง จำเป็นต้องกำหนดนโยบาย หลักเกณฑ์ กฎ ระเบียบสำหรับทำกิจกรรม มีการประชุม การคัดเลือกผู้นำที่จะเข้าไปมีอิทธิพลในองค์กรและเป็นผู้ประสานหน่วยงานต่างๆ

2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ คนในท้องถิ่นสามารถปฏิบัติ 3 วิธี คือ

2.1 การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากร มีหลายรูปแบบ ได้แก่ การสละแรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และการให้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรหลักที่สำคัญที่มีอยู่ในท้องถิ่น

2.2 การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน เช่น เป็นทีมที่ปรึกษา ผู้บริหาร และสมาชิก

2.3 การมีส่วนร่วมในการขอความร่วมมือ

3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ สามารถแบ่งได้ 3 ชนิด คือ

3.1 ผลประโยชน์ด้านวัตถุ ความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล ได้แก่ การกินดีอยู่ดี มีรายได้เพิ่ม มีทรัพย์สินเพิ่มขึ้น

3.2 ผลประโยชน์ด้านสังคม เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานด้านสาธารณะ ได้แก่ คุณภาพชีวิตคนในสังคมทั้งด้านการบริการและความพึงพอใจ

3.3 ผลประโยชน์ด้านบุคคล ผลประโยชน์สำคัญมี 3 ชนิด คือ ความรู้สึกในคุณค่าในตนเอง พลังอำนาจทางการเมือง และความรู้สึกว่าตนมีประสิทธิภาพ

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลมี 2 รูปแบบ คือ การมีส่วนร่วมโดยตรง และการมีส่วนร่วมโดยอ้อม โดยส่วนใหญ่แล้วเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเป็นผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมประเมินผล

วิไลพร สมบูรณ์ชัย (2534: 14) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) การกำหนดปัญหา
- 2) การวางแผน
- 3) การดำเนินงาน
- 4) การประเมินผล
- 5) การบำรุงรักษา และพัฒนาให้คงไว้

สำนักมาตรฐานการศึกษา (2545: 116) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้น ดังนี้

- 1) ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน
- 2) ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา การกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนแหล่งทรัพยากรที่ใช้
- 3) ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก
- 4) ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ
- 5) ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้ร่วมกระทำไปแล้วนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด

จากแนวคิดข้างต้น จึงสรุปได้ว่าขั้นตอนการมีส่วนร่วมหรือกระบวนการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ได้แก่ ร่วมค้นหาปัญหา ภายในกลุ่มหรือชุมชน ค้นหาสาเหตุของปัญหานั้น จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และเสนอแนวทางการแก้ปัญหา

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม ได้แก่ ร่วมคิด ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล กำหนดวัตถุประสงค์ เสนอวิธีการ เสนอแนวทางการดำเนินงาน จัดหาทรัพยากร คัดเลือกคณะกรรมการบริหารกลุ่มหรือชุมชน กำหนดกฎระเบียบข้อบังคับภายในกลุ่ม กำหนดคุณสมบัติบุคคลในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม และร่วมกำหนดช่วงเวลาทำกิจกรรมกลุ่ม เป็นต้น โดยรู้จักการนำปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่างๆ มาใช้ประกอบการวางแผน

3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน ได้แก่ ร่วมแรง ร่วมลงทุน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประชาสัมพันธ์ขยายเครือข่าย ร่วมติดต่อประสานงาน และร่วมรับผลประโยชน์

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ได้แก่ ร่วมท้วงติงเมื่อพบข้อสงสัย ร่วมเสนอแนวคิดต่อการทำงานหลังการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดการแก้ไขปรับปรุง ทั้งนี้ต้องยึดหลักความถูกต้อง เป็นไปตามทำนองคลองธรรม และหลักประชาธิปไตยภายในกลุ่ม

2.4 ระดับการมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วม มีการแบ่งออกไปในหลายทิศทาง ตามความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งผู้รู้หลายท่านกล่าวไว้ดังนี้

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 17) ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไปว่าแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล
- 2) การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
- 3) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ
- 4) การมีส่วนร่วมทำ คือ ร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด
- 5) การมีส่วนร่วมสนับสนุน คือ อาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วม

ช่วยเหลือในด้านอื่นๆ

คูสิต เวชกิจ (2535: 213-214) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 7 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ไม่มีส่วนร่วมเลย เป็นลักษณะที่ทางหน่วยงานของรัฐเข้าไปดำเนินการให้ทั้งหมด ประชาชนจำต้องเข้าร่วมเพราะถูกบังคับ เพราะเกรงกลัวความผิดจากภาครัฐหรือสูญเสียผลประโยชน์ เช่น การถูกปรับ และถูกเพ่งเล็งจากภาครัฐ เป็นต้น

ระดับที่ 2 มีส่วนร่วมน้อยมาก เป็นลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมเพราะมีสิ่งล่อใจ หรือผลประโยชน์ที่จะได้รับ โดยไม่ได้มีความเลื่อมใสต่อกิจกรรมอย่างแท้จริง

ระดับที่ 3 มีส่วนร่วมน้อย เป็นลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมเพราะถูกชักจูงโน้มน้าวให้เห็นถึงผลดีและประโยชน์ที่จะได้รับ ซึ่งไม่ตรงกับความต้องการ โดยที่ผู้เข้าร่วมมิได้มีส่วนเสนอความคิดเห็นใดๆ

ระดับที่ 4 มีส่วนร่วมปานกลาง ประชาชนมีส่วนร่วมเสนอข้อเท็จจริงแต่รัฐเป็นผู้กำหนดแผนงาน โดยให้ประชาชนปฏิบัติตาม ซึ่งในบางครั้งอาจไม่ตรงความต้องการของประชาชน

ระดับที่ 5 มีส่วนร่วมค่อนข้างสูง ภาครัฐยอมรับให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมค่อนข้างสูง โดยเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นต่างๆ รวมทั้งเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาตามความต้องการของประชาชน แต่การตัดสินใจในการกำหนดแผนงานขึ้นอยู่กับภาครัฐ

ระดับที่ 6 มีส่วนร่วมสูง ทางราชการจะเปิดโอกาสอย่างมากให้ประชาชน แสดงข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกิจกรรมที่มีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างใกล้ชิด การวางแผนดำเนินการขึ้นอยู่กับมติตัดสินใจของประชาชน

ระดับที่ 7 มีส่วนร่วมในอุดมคติ ประชาชนในท้องถิ่นจะร่วมมือดำเนินการด้วยตนเองตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการดำเนินงาน โดยอาศัยพื้นฐานความต้องการของภาครัฐอาจเข้ามามีส่วนร่วมบ้าง เช่น การช่วยเหลือหรือสนับสนุนสิ่งที่เกินขีดความสามารถของประชาชนเท่านั้น

ดังที่กล่าวมาข้างต้นโดยสรุปได้ว่าระดับที่ 1-3 นั้น ประชาชนหรือชุมชนแทบจะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม โครงการและกิจกรรมส่วนเป็นของภาครัฐ ทั้งนี้เข้าร่วมด้วยถูกบังคับ หลอกล่อ และชักจูงด้วยผลประโยชน์ที่จะได้รับ ระดับที่ 4-6 ประชาชนหรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมระดับปานกลางถึงระดับสูง คือตั้งแต่ประชาชนหรือชุมชนเริ่มได้ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ และร่วมดำเนินการ ส่วนระดับ 7 เป็นระดับที่สูงที่สุดและมีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นสื่อยอดปรารถนาของทุกหน่วยงานที่ต้องการให้ประชาชนพึ่งพาตนเองได้ โดยประชาชนการมีส่วนร่วมในพัฒนาชุมชนของตนเองทุกขั้นตอน จะขอความช่วยเหลือจากภาครัฐเท่าที่จำเป็นเท่านั้น

2.5 เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 186) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ คือ ต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม ต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม และต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม นอกจากนี้ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังต่อไปนี้

- 1) ต้องมีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม
- 2) ต้องไม่เสียค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากกว่าผลตอบแทนที่จะได้รับ

- 3) ต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
- 4) ต้องสามารถสื่อสารกันรู้เรื่องทั้งสองฝ่าย
- 5) ต้องไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคม

สังคม

ไชยชนะ สุทธิวรชัย (2536: 32) ได้เสนอเงื่อนไขการมีส่วนร่วมที่จะทำให้เกิดการพัฒนา 3 ประการ คือ

- 1) ความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งอาจจะเป็นองค์กรพัฒนาของภาครัฐ เอกชน นักวิชาการ และนักพัฒนาในรูปของการช่วยเหลือด้านการเงิน การเมือง และความรู้ด้านเทคนิค
- 2) ความพร้อมภายใน เช่น ผู้นำทาง สภาพเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โอกาสการเข้าร่วม วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น
- 3) การบำรุงรักษา เช่น สิ่งจูงใจ การบริหาร การจัดองค์กร กิจกรรม และการแทรกแซงจากภายนอก

นพวรรณ เสวตานนท์ (2546: 11) สรุปว่าเงื่อนไขการมีส่วนร่วม คือ ประชาชนต้องมีความสนใจ มีอิสระในการเข้าร่วม และต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน สรุปได้ว่าเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมมี 3 ประการ คือ

- 1) ประชาชนหรือชุมชนต้องมีความพร้อม สนใจและเต็มใจที่จะเข้าร่วม
- 2) ต้องมีสิ่งจูงใจที่จะเข้าร่วมหรือประโยชน์ที่จะได้รับ
- 3) ประชาชนหรือชุมชนต้องมีอิสระในการเข้าร่วม แม้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก

2.6 เครื่องชี้วัดการมีส่วนร่วม

เครื่องชี้วัดการมีส่วนร่วม Chapin (1977) อ้างถึงในนพวรรณ เสวตานนท์ (2546: 11) ได้กำหนดเครื่องชี้วัดการมีส่วนร่วม โดยการดูจากลักษณะต่างๆที่แสดงออกมา เช่น ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมและประชุม การเป็นสมาชิก การให้การสนับสนุนช่วยเหลือของสมาชิก ตลอดจนการเข้าร่วมในการบริหาร

2.7 วิธีการวัดการมีส่วนร่วม

วิธีการวัดการมีส่วนร่วม อนงค์ พัฒนจักร (2535) แบ่งวิธีการวัดการมีส่วนร่วม 4 แบบ ดังนี้

- 1) วัดตามประเภทของขั้นตอนการมีส่วนร่วม โดยเริ่มจากการค้นหาสาเหตุของปัญหา การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ การวางแผน การดำเนินการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล
- 2) วัดตามลำดับความเข้มของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งระดับการตัดสินใจ ระดับความร่วมมือ และระดับการใช้ประโยชน์
- 3) วัดตามการจำแนกประเภทของผู้มีส่วนร่วม คือ บุคคลในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และเจ้าหน้าที่ต่างชาติ
- 4) วัดตามการจำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วมทางตรง และทางอ้อม

2.8 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมมีผู้รู้หลายท่านได้ให้แนวคิดที่แตกต่างและหลากหลายตามประสบการณ์ไว้ดังนี้

Cohen and Up Hoff (1979) อ้างถึงในภาวิณี เพชรสว่าง (2541: 17) กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม 6 ประการ คือ

- 1) ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ เช่น สภาพพื้นที่ ฤดูกาล เส้นทางคมนาคม ซึ่งทำให้ขาดการประชุมบ่อยครั้ง
- 2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เงื่อนไขการให้เช่าที่ดินอาจทำให้เกษตรกรผู้เช่าที่ดินต้องผูกมัดอยู่เจ้าของที่ดิน
- 3) ปัจจัยทางการเมือง ขึ้นกับระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นว่าจะยินยอมให้คนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มากน้อยเพียงใด
- 4) ปัจจัยทางสังคม เช่น เกษตรกรมีพื้นที่เกษตรห่างไกลกัน ทำให้การร่วมตัวกันทำได้ยาก
- 5) ปัจจัยทางวัฒนธรรม อาจเป็นค่านิยมหรือ ทศนคติต่างๆ ต่อกลุ่ม หรือทำงานร่วมกันภายในชุมชนก็ได้
- 6) ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างชนบทกับศูนย์กลางระดับชาติ หรือประสบการณ์ที่ชาวชนบทได้เกี่ยวข้องกับภาครัฐในการพัฒนาในอดีต

นอกจากนี้ Cohen and UpHoff (1979) อ้างถึงในประยูร พุทธชาติ (2552: 22) เสนอเพิ่มเติมว่า มีบุคคล 4 กลุ่มที่มีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีปัจจัยหลายอย่างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่ เพศ อายุ

สถานภาพในครอบครัว ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคม อาชีพ รายได้และทรัพย์สิน ระยะเวลาในท้องถิ่น ระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ พื้นที่ดินที่ถือครอง และสถานภาพการทำงาน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2548: 216-217) ให้ข้อมูลว่าปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ประกอบด้วย 4 ปัจจัย ดังนี้

1) ปัจจัยด้านกลไกของรัฐ ในการกำหนดนโยบายนั้นรัฐจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่น และสนับสนุนกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ตลอดจนช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วม โดยระบบต่างๆ ของรัฐจะต้องเอื้ออำนวยและเพิ่มโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วม มีการติดตามประเมินผล และการให้การสนับสนุน

2) ปัจจัยด้านประชาชน คนในชุมชนจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และมีประสบการณ์ในการพัฒนา โดยเป็นฝ่ายตัดสินใจ ริเริ่มทำกิจกรรม รับผลประโยชน์ เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมหรือผู้นำท้องถิ่น มีการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานอื่น จะต้องได้รับการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน และรับข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง

3) ปัจจัยด้านนักพัฒนา นักพัฒนาจำเป็นต้องศึกษาชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐาน รู้จักสภาพแวดล้อมของชุมชนในทุกด้าน มีความรู้และความเข้าใจในเนื้อหาของกระบวนการมีส่วนร่วม ค้นหาผู้นำ มีการรวมกลุ่มชาวบ้านที่มีศักยภาพ สนับสนุนด้านการศึกษา ให้ข้อมูลข่าวสาร และประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้มีการแสดงความคิดเห็น มีความจริงใจ ความผูกพัน ความเชื่อถือศรัทธา เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพของชุมชน

4) ปัจจัยด้านสิ่งจูงใจ เป็นการได้รับผลประโยชน์จากการได้เข้าร่วมในการทำกิจกรรม ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

สกล วงษ์ภาพสินธุ์ (2549: 93-94) ได้สรุปว่าปัจจัยของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาตามโครงการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ประกอบด้วย 3 ปัจจัย ดังนี้

1) การเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ การเข้ามามีส่วนร่วมไม่ใช่เฉพาะการร่วมงาน ร่วมกิจกรรมเท่านั้น ยังรวมถึงจิตใจด้วย คือต้องเริ่มจากการโน้มน้าวให้เกิดความเชื่อมั่นและคล้อยตาม

2) การกระทำ จะเกิดขึ้นภายหลังการเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ เสมือนเป็นการเปิดโอกาสให้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม โดยเหตุนี้การมีส่วนร่วมจึงเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตใจแบบบุคคลวิธี มีการติดต่อสื่อสารทั้งไป-กลับระหว่างบุคคลและกลุ่ม

3) ความรับผิดชอบ ผู้มีส่วนร่วมจะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อกลุ่มนั้น เพราะการมีได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มและต้องการเห็นผลสำเร็จของการทำงานนั้นด้วย จึงเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อกลุ่ม โดยสรุปแล้ว อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสาน + ความรับผิดชอบ

สรอนงค์ เกวียนสูงเนิน (2553: 17) ได้สรุปว่า ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม คือ ระบบที่เอื้ออำนวย เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ การได้รับรู้ข้อมูล ข่าวสาร สถานภาพของครอบครัว เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 11) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการการมีส่วนร่วม ดังนี้

- 1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์ วิหาร เป็นต้น
 - 2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศหรือตำแหน่ง ทำให้เกิดความเกรงใจที่จะทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้อื่น
 - 3) อำนาจที่เกิดจากคนที่มีอำนาจเหนือกว่า เช่น การบีบบังคับให้ทำงาน
- เยี่ยงทาส

อकिन รพีพัฒน์ (2527: 49-50) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมเพราะเงื่อนไข ดังนี้

- 1) เกรงใจ ถูกบังคับ หรือมีสิ่งจูงใจเฉพาะหน้า
- 2) เข้าใจและยอมรับวัตถุประสงค์ของการพัฒนานั้น
- 3) เห็นว่ากิจกรรมดังกล่าว จะก่อประโยชน์ระยะยาวต่อตนเองและชุมชน

ชูเกียรติ ภัยลี (2536: 19) กล่าวถึงปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ดังนี้

- 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ และการศึกษา
- 2) ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ สถานภาพ และระยะเวลา

ในการดำรงตำแหน่ง

- 3) ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ การติดต่อรับฟังข่าวสารต่างๆ

องค์การอนามัยโลก (ม.ป.ป.) อ้างถึงในศรีสกุล อุทัยธรรม (2543: 15) ได้เสนอปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ คือ

- 1) ปัจจัยด้านสิ่งจูงใจ หมายถึง สิ่งที่ได้รับเมื่อเข้าร่วม และการชักชวนจากบุคคลอื่นโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ

2) ปัจจัยด้านโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม หมายถึง การมองเห็นช่องทางในการมีส่วนร่วม และมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังการมีส่วนร่วม โดยพื้นฐานด้านโครงสร้าง ควรมีลักษณะ ดังนี้

2.1 เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

2.2 มีกำหนดเวลาที่ชัดเจน แน่นนอน

2.3 มีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอน

3) ปัจจัยด้านอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และประโยชน์ของกิจกรรมได้

มงคล คุณหอม (2552: 35) และประยูร พุทธชาติ (2552: 23) ได้แบ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมไว้คล้ายกัน ดังนี้

1) ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ และระดับการศึกษา

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ขนาดและที่ตั้งพื้นที่ทำการเกษตร การถือครองที่ดิน จำนวนแรงงานภายในครัวเรือน และรายได้ของครัวเรือน

3) ปัจจัยทางสังคม ประกอบด้วย สถานภาพภายในกลุ่ม ระยะเวลาการเป็นสมาชิก กลุ่ม การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น การรับข้อมูลข่าวสาร การเข้าร่วมประชุม อบรม สัมมนา และดูงาน การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ ประโยชน์ที่ได้รับหลังการเข้าร่วม และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่ได้รับ

ฉลอง ดิษฐ์ (2541: 20) กล่าวปัจจัยที่มีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมไว้ 2 ปัจจัยหลัก ดังนี้

1) ปัจจัยด้านกายภาพ ประกอบด้วย

1.1 ปัจจัยทางกายภาพ ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐาน และการคมนาคม

1.2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจ รายได้

1.3 ปัจจัยทางการเมือง ได้แก่ บรรยากาศการเมือง อุดมการณ์ อุดมคติทางการเมืองของประชาชน

1.4 ปัจจัยทางวัฒนธรรม ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ทักษะ ความเชื่อ และค่านิยมในท้องถิ่น

1.5 ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ความเป็นมาของเชื้อชาติเผ่าพันธุ์

1.6 ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ คนเมือง คนชนบท กลุ่มอาชีพ ระดับความรู้ การมีบทบาทในฐานะทางสังคม

- 2.1 ความยากง่ายของเทคโนโลยี
- 2.2 ทรัพยากรที่ใช้ ความยากง่ายในการหา
- 2.3 ลักษณะของผลประโยชน์ที่ได้รับ
- 2.4 ความเชื่อมโยงกับโครงการอื่นๆ
- 2.5 ความยืดหยุ่นของโครงการ
- 2.6 การเข้าถึงการบริหารโครงการ

วันเพ็ญ วอกลาง (2534) อ้างถึงโนธนะจักร เข็นบำรุง (2539: 20) พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม คือ ปัจจัยภายในบุคคล ปัจจัยด้านผู้นำ การมีทัศนคติต่อการพัฒนากิจกรรม และปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่

Robin (1996) อ้างถึงในเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2524: 296) ได้กล่าวว่าปัจจัยที่เป็นเหตุให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในกลุ่ม มีหลายปัจจัยดังต่อไปนี้

- 1) ความมั่นคง การเข้าร่วมกลุ่มช่วยให้จิตใจเข้มแข็ง กล้าเผชิญกับปัญหา
มากขึ้น
- 2) สถานภาพ การได้ร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มที่มีความสำคัญ สามารถสร้าง
ชื่อเสียงให้แก่สมาชิก และได้รับการยอมรับนับถือในสังคม
- 3) การนิยมนกย่อง การเข้ากลุ่มเป็นการเพิ่มคุณค่าให้แก่ตนเอง
- 4) ความผูกพันทางสังคม เข้ากลุ่มเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคม
- 5) อำนาจ เป็นสิ่งที่ทำคนเดียวไม่ได้ แต่สามารถทำได้ในนามกลุ่ม
- 6) การประสบความสำเร็จ งานบางอย่างต้องการการระดมสมอง หรือ
ความคิดที่หลากหลาย ซึ่งอาจทำได้ในลักษณะของกลุ่มที่เป็นทางการ
- 7) ภาวะผู้นำ นับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเข้าร่วมกิจกรรม โดยผู้นำต้อง
มีส่วนในการริเริ่มกิจกรรม ชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมและดำเนินการให้บรรลุผล

ตามที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมแบ่งเป็น 4 ประการ⁴ คือ

- 1) ปัจจัยด้านสิ่งจูงใจ คือ สิ่งทีพึงได้รับเมื่อเข้าร่วม และการชักชวนจากบุคคลอื่นโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ เช่น สภาพพื้นที่เหมาะสม ที่ตั้งกลุ่มอยู่ใกล้บ้าน ถนนสู่แปลงสะดวก มีความต้องการเป็นทุนอยู่แล้ว ต้นทุนต่ำ วิธีการทำง่าย ใช้สะดวก ได้รับความรู้ ได้รับความปัจจัยการผลิตอย่างเพียงพอ และเห็นตัวอย่างจากคนที่ประสบผลสำเร็จแล้ว เป็นต้น
- 2) ปัจจัยด้านโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม คือ

การมองเห็นช่องทางในการมีส่วนร่วม และมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังการมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วม มีกำหนดเวลาที่ชัดเจนแน่นอน เช่น เห็นว่าการใช้สารอินทรีย์มีประโยชน์ เป็นทางเลือกใหม่ เปิดโอกาสให้บริหารจัดการกันเอง สามารถของบประมาณจากหน่วยงานได้ สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นช่องทางแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในแวดวงผู้มีอาชีพเดียวกัน และสามารถพัฒนาต่อยอดไปสู่ระดับที่สูงขึ้น เป็นต้น

3) ปัจจัยด้านอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม คือ การที่ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเป้าหมายการ วิธีการ และประโยชน์ของกิจกรรมได้ เช่น สามารถกำหนดเป้าหมายการผลิตได้ด้วยตนเอง สามารถบริหารจัดการกันเอง ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และความต้องการของกลุ่มได้

4) ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ได้แก่ สิ่งที่ทำหรือกิจกรรมที่ทำอยู่ไม่ขัดต่อทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น

2.10 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

วันชัย วัฒนศัพท์ (2543: 7-10) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1) ช่วยเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ กระบวนการปรึกษาหารือช่วยให้เกิดความเข้าใจชัดเจนในวัตถุประสงค์ และความต้องการของโครงการได้ ก่อให้เกิดทางเลือกใหม่แทนวิธีการที่เคยใช้กันมาในอดีต

2) การลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบ ที่ถูกมองว่าเป็นการสิ้นเปลืองและเสียเวลา แต่ในทางปฏิบัติการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นสามารถลดค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งและลดความล่าช้าได้

3) การสร้างฉันทามติ การมีส่วนร่วมสามารถลดความขัดแย้งทางการเมือง และสร้างให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจ โดยสร้างข้อตกลงร่วมกัน

4) การเพิ่มความง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำให้คนเรามีความรู้สึกเป็นเจ้าของ เกิดความกระตือรือร้นในการปฏิบัติ

5) การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า และความขัดแย้ง

6) การดำรงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม

7) การคาดคะเนความห่วงกังวลและค่านิยมของสาธารณชน เพื่อสร้างความตระหนักถึงการตอบสนองความต้องการของสาธารณชนให้กับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน

8) การพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชนที่เกิดจากการให้การศึกษาที่ดี และเป็นเวทีการฝึกฝนภาวะความเป็นผู้นำ

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีประโยชน์หลายประการ ได้แก่ การเพิ่มโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีอำนาจในการตัดสินใจ สร้างประชาธิปไตยและลดความขัดแย้งของคนในชุมชน เพิ่มศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน ให้การศึกษาที่ดี และเป็นช่องทางในการค้นหาผู้นำการพัฒนาได้อย่างแท้จริง รวมถึงเป็นการสร้างอำนาจในการต่อรองที่เป็นไปด้วยความชอบธรรมของชุมชนหรือกลุ่มได้

จากข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น ในการวิจัยครั้งนี้ได้นำแนวคิดต่าง ๆ มากำหนดประเด็นศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก คือ กระบวนการมีส่วนร่วม 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ระดับการมีส่วนร่วม ตลอดจนประเด็นข้อคำถามต่างๆ เช่น ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านอื่นๆ เป็นต้น

3. การดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร

กลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตรเป็นกลุ่มเกษตรกรซึ่งเข้าร่วมโครงการส่งเสริมการใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร/เกษตรอินทรีย์กับกรมพัฒนาที่ดิน ตามนโยบายเกษตรอินทรีย์ของรัฐบาล ประกอบด้วย แนวคิด และการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร

มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2547 ให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เร่งดำเนินการรณรงค์ ส่งเสริม และแนะนำให้เกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องการปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี และเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ปุ๋ยเคมีให้เกษตรกรสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจังเพื่อการพัฒนาคุณภาพดิน ลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีในพื้นที่ของตนเอง จึงมีการแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร โดยมีผู้ช่วยรัฐมนตรีประจำกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายสุนัย เศรษฐบุญสร้าง) ในขณะนั้นเป็นประธานคณะกรรมการ กรมพัฒนาที่ดินเป็นฝ่ายเลขานุการให้ดำเนินการจัดทำโครงการส่งเสริมการใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร โดยขอรับการสนับสนุนงบประมาณของปี 2548 เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนวาระแห่งชาติเกษตรอินทรีย์ และรองรับการ

ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องไปจนถึงปี 2549 โดยดำเนินงานด้านการณรงค์ส่งเสริมการผลิตและใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ได้มีการดำเนินงานอย่างกว้างขวางและเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างยั่งยืนจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องการจัดเตรียมเกษตรกรและชุมชนให้ได้รับการฝึกอบรม ถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิต การบริหารจัดการ และวิชาการด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (กรมพัฒนาที่ดิน 2553: 19) โครงการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร จึงถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อสนองนโยบายเกษตรอินทรีย์ของรัฐบาลโดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มพื้นที่เกษตรอินทรีย์ มีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจให้เกษตรกรสามารถผลิตและใช้สารอินทรีย์อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดเป็นกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และพัฒนาเป็นกลุ่มเกษตรอินทรีย์ได้ (กรมพัฒนาที่ดิน 2551: 71)

3.2 การดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร

กลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร เป็นกลุ่มที่จัดขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับโครงการของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งประกอบด้วย จำนวนสมาชิกซึ่งอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน กลุ่มละ 50 ราย โดยแต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่มขึ้นมาหนึ่งชุดเพื่อการบริหารจัดการกลุ่ม ต้องเข้าร่วมฝึกอบรมในหลักสูตรตามความเหมาะสม และกรมพัฒนาที่ดินจะสนับสนุนอุปกรณ์และวัตถุดิบให้กับกลุ่ม ได้แก่ ถังหมักชนิดมีฝาปิด ขนาดบรรจุ 120 ลิตร จำนวน 3 ถัง กากน้ำตาล 120 กิโลกรัม ฟืชมุนไพโร และวัสดุทำปุ๋ยหมัก พร้อมทั้งสารเร่ง พด.ต่างๆ เมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด และสารปรับปรุงบำรุงดิน (กรมพัฒนาที่ดิน 2553: 44) จึงได้ดำเนินการ ดังนี้

- 1) สมาชิกกลุ่มต้องเข้าร่วมประชุมกันอย่างสม่ำเสมอตามความเหมาะสม สำหรับคณะกรรมการกลุ่มจะต้องประชุมกันอย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือน
- 2) เลือกประธานกลุ่มโดยคัดเลือกหมอดินอาสาหรือผู้นำหมู่บ้าน ให้มีคณะกรรมการกลุ่ม 5-7 คน เพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการ จัดให้มีสถานที่ตั้งเพื่อใช้ทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน มีโรงเรือนเก็บวัสดุและปัจจัยการผลิตของกลุ่ม มีพื้นที่กว้างขวางพอสมควร และมีแหล่งน้ำเพียงพอ
- 3) เข้าร่วมการฝึกอบรมเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับสมาชิกกลุ่ม โดยกลุ่มจะประสานขอเชิญวิทยากรระดับพื้นที่ของกรมพัฒนาที่ดินหรือวิทยากรหมอดินอาสา มาเป็นผู้บรรยายและสาธิตวิธีการผลิต การใช้สารอินทรีย์ เน้นให้สมาชิกฝึกปฏิบัติ เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ โดยฝึกอบรม 2 ครั้ง คือ ครั้งแรก อบรมให้ความรู้เรื่องต่างๆ ซึ่งกรมพัฒนาที่ดินได้ให้หัวข้อไว้แล้ว ส่วนการอบรมครั้งที่สอง เป็นให้ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการผลิตและการใช้สารอินทรีย์หลังจากที่ได้เริ่มใช้สารอินทรีย์ไปแล้ว ดังนี้

3.1 การผลิตและการใช้ปุ๋ยหมักโดยใช้สารเร่ง พด.1 เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม โดยให้จัดเตรียมเศษพืชและมูลสัตว์มาเอง ให้สมาชิกกลุ่มฝึกปฏิบัติจริง

3.2 การผลิตและการใช้น้ำหมักชีวภาพจากสารเร่ง พด.2 และสารเร่ง พด.7 โดยฝึกปฏิบัติจริง

3.3 พืชปุ๋ยสด ชนิดของพืชปุ๋ยสดที่เหมาะสมกับพืชเศรษฐกิจแต่ละชนิด วิธีการและอัตราการใช้ ผลประโยชน์ที่จะได้รับการปลูกพืชปุ๋ยสด พร้อมทั้งการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เอง

3.4 นวัตกรรมด้านจุลินทรีย์ของกรมพัฒนาที่ดิน ได้แก่ สารเร่ง พด.3 สำหรับผลิตจุลินทรีย์ควบคุมเชื้อสาเหตุโรคพืชในดิน จุลินทรีย์สำหรับพืชปรับปรุงดิน พด.11 และปุ๋ยชีวภาพ พด.12

3.5 การไถกลบฟางและต่อซังพืช

3.6 การใช้ปุ๋ยเคมีอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การใช้ปุ๋ยเคมีตามความเหมาะสมของชนิดดินและพืช และการใช้ปุ๋ยเคมีตามค่าวิเคราะห์ดิน

3.7 การบริหารจัดการกลุ่มให้เข้มแข็ง มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยให้สมาชิกกลุ่มร่วมกันจัดหาวัตถุดิบมาใช้ร่วมกัน และมีการลงหุ้นหรือสมทบทุนสำหรับการดำเนินงานของกลุ่ม

4) ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น ทำปุ๋ยหมัก (พด.1) น้ำหมัก (พด.2 พด.7) และมีการประชาสัมพันธ์ขยายเครือข่ายหากผลการใช้สารอินทรีย์เห็นผลในเชิงประจักษ์

5) รูปแบบการดำเนินงาน มุ่งเน้นการทำงานร่วมกันตามกระบวนการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในกลุ่ม ร่วมกันคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมกันทำ มีการประเมินผลการใช้สารอินทรีย์ในพื้นที่ของตนเองและเพื่อนสมาชิก มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางการเกษตรในหมู่สมาชิกด้วยกัน สมาชิกกลุ่มสามารถติดตามและประเมินผลการทำงานของคณะกรรมการกลุ่มได้อย่างตรงไปตรงมา

จากแนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตรที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าเป็นกลุ่มเกษตรกรที่สร้างขึ้นตามโครงการส่งเสริมการใช้สารอินทรีย์ลดสารเคมีทางการเกษตรของกรมพัฒนาที่ดิน ต้องมีสมาชิก 50 คน มีคณะกรรมการบริหารกลุ่ม โดยกรมพัฒนาที่ดินจะสนับสนุนปัจจัยการผลิต พร้อมทั้งให้ความรู้แก่เกษตรกรจนพึ่งตนเองได้ รวมถึงการดำเนินงานของกลุ่ม โดยในการวิจัยครั้งนี้ได้นำข้อมูลดังกล่าวมากำหนดประเด็นที่ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ สมาชิกมีส่วนร่วม

ประชุมค้นหาปัญหาของปัญหา ร่วมประชุมวางแผนดำเนินงาน ร่วมลงทุนและการปฏิบัติงาน และมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ทั้งนี้เพื่อให้ครอบคลุม และสมบูรณ์ในทุกประเด็น

4. ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่ม

ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่ม เกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544: 82) พบว่า สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีปัญหาในการมีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่ม ได้แก่ การไม่มีเงินทุนในการดำเนินงาน ไม่มีเวลารวมกลุ่ม ขาดการรวมตัวอย่างพร้อมเพรียง มีความขัดแย้งภายในกลุ่ม วัสดุและอุปกรณ์ในการดำเนินงานมีราคาแพง สมาชิกไม่ให้ความร่วมมือ และกลุ่มไม่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับธิดารัฐ ธารพันธุ์ (2552: 79) ที่พบว่า ปัญหาของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ขาดแหล่งเงินทุน สิ้นเชื้อ การฝึกอบรม ศึกษาดูงาน ประชุม สัมมนา การพัฒนาความรู้ในการบริหารจัดการ การจัดทำระบบบัญชี และการจัดสรรผลประโยชน์ ซึ่งโดยภาพรวมเป็นไปตามที่ โกวิท พวงงาม (2545: 8) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนาควรมี 4 ขั้นตอน ดังนั้นปัญหาจึงเกิดขึ้นได้ในทุกขั้นตอน ดังนี้

- 1) ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 2) ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- 3) ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน
- 4) ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

จากข้อสรุปเกี่ยวกับกระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังกล่าว ในการวิจัยครั้งนี้ จึงได้นำข้อมูลมากำหนดประเด็นปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ สมาชิกได้รับข่าวสารก่อนการประชุม การแสดงความสนใจ การให้ความร่วมมือ การแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุม ความตรงต่อเวลา การสร้างข้อตกลงร่วมกันในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา และขั้นตอนการวางแผนดำเนินกิจกรรม การทำไม่ได้ ใช้ไม่เป็น การให้เวลากับกิจกรรมกลุ่ม การลงทุนเพื่อการบริหารจัดการ ความเข้าใจลักษณะการดำเนินงาน ความต่อเนื่องของการทำกิจกรรม ในขั้นตอนการร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน เวลาหลักเกณฑ์ และโอกาสในการร่วมติดตามประเมินผลของการดำเนินงานกลุ่ม เป็นต้น

5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ประกอบด้วย ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านอื่นๆ ดังนี้

5.1 ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล

5.1.1 เพศ

เพศ เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลซึ่งมีอาจผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานกลุ่มของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร เนื่องด้วยเพศชายและเพศหญิงจะมีการยอมรับและแนวคิดที่แตกต่างกัน ในสังคมไทยแม้ว่าเพศหญิงจะมีสิทธิเท่าเทียมกับเพศชาย แต่ว่าเพศชายก็มักได้รับตำแหน่งหน้าที่ทางสังคมมากกว่าเพศหญิง ซึ่งทำให้เพศชายมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ มากกว่าเพศหญิง จากการวิจัยของปิยะนุช กลิ่นคล้าย (2552: 106) พบว่า เพศ มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เกษตรฉัตร รัตนศรี (2546: 76) ที่รายงานไว้ว่า เพศ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรกรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในภาคใต้ในทุกชั้นตอน เช่นเดียวกับมนู รอดภัย (2545: 101) พบว่า เพศ มีความสัมพันธ์ด้านบวกกับการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเขาปากกว้าง สำหรับสุนันทา แก้วจันทร์ (2547: 111) พบว่าเพศชายและเพศหญิง มีความแตกต่างกันในด้านร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมติดตามประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับวัชรพร ศิริเทพประไพ (2550: 90) ที่พบว่าเพศชายและเพศหญิงมีระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบ TQM ของเหมืองแม่เมาะในภาพรวม ด้านการตัดสินใจ ด้านการปฏิบัติ และการประเมินผล

5.1.2 อายุ

จากการวิจัยของสุรแสง พูนเพิ่มสุขสมบัติ (2544: 92) พบว่า อายุ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการแปรรูปกระท้อนของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี สอดคล้องกับกรณีศ เชื้อศิริถาวร (2544: 3) ที่พบว่า อายุ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอภูซำ จังหวัดอุดรธานี นอกจากนี้ปิยะนุช กลิ่นคล้าย (2552: 107) พบว่าสมาชิกวิสาหกิจชุมชน อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อมีอายุมากขึ้นยิ่งทำให้มีส่วนร่วมในการผลิต การตลาดและการดำเนินงานโดยภาพรวมลดลง ในขณะที่สุนันทา แก้วจันทร์ (2547: 111) พบว่า อายุ มีผลต่อการมีส่วนร่วมเฉพาะด้านติดตามประเมินผลเท่านั้น ส่วนวัชรพร ศิริเทพประไพ (2550: 90) พบว่าบุคลากรใน

เหมือนแม่เฒ่าที่มีอายุต่างกันจะทำให้การมีส่วนร่วมด้านการประเมิณผลระหว่างกลุ่มต่างกัน สำหรับสกุล วงษ์กาฬสินธุ์ (2548: 80) พบว่ากลุ่มผู้นำชุมชนและกลุ่มคนในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศักยภาพคนจนในการแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างกรณีศึกษาจังหวัดนครราชสีมาที่มีอายุระหว่าง 35-45 ปี จะเข้าร่วมกิจกรรม เสียสละเพื่อช่วยเหลือพัฒนาศักยภาพคนจนได้ดีกว่าผู้นำชุมชนและกลุ่มคนในชุมชนที่อายุตั้งแต่ 46 ปีขึ้นไป

5.1.3 สถานภาพการสมรส

จากการวิจัยของกรณีศึกษา เชื้อศิริถาวร (2544: 84) พบว่า สถานภาพการสมรส มีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอ กุดจับ จังหวัดอุดรธานี ส่งผลให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น

5.1.4 ระดับการศึกษา

จากการวิจัยของสุนันทา แก้วจันทร์ (2547: 111) พบว่า สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านสามัคคี ตำบลพังยาง อำเภอร่องหิน จังหวัดสงขลา ที่จบระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อนุปริญญา และปริญญาตรี มีส่วนร่วมในการดำเนินงานกลุ่มแตกต่างกันเพียง 2 ด้าน คือ ด้านร่วมปฏิบัติการ และร่วมติดตามประเมินผล ส่วนมงคล คุณหอม (2547: 103) สรุปว่า ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาน้ำอุโน จังหวัดสกลนคร สำหรับสมงาม อารยธรรม (2553: 85) ได้ศึกษาและเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนา 3 ปี ของประชาชนในเขตตำบลหนองปลิง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ผู้มีระดับการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรีจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอยู่ในระดับมาก ส่วนผู้มีระดับการศึกษาระดับปริญญาตรี อนุปริญญา และมัธยมศึกษา จะมีส่วนร่วมด้านการดำเนินกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับผู้มีระดับการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าจะมีส่วนร่วมด้านการรับผลประโยชน์อยู่ในระดับปานกลาง

5.1.5 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จากการวิจัยของปิยะนุช กลิ่นคล้าย (2552: 107) พบว่า หากจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้น จะส่งผลทำให้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เพิ่มขึ้น ส่วนนพวรรณ เสวตานนท์ (2546: 92) พบว่า จำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้กลุ่มน้ำคลองอุตตะเกา ในขั้นตอนการตัดสินใจ

5.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

5.2.1 พื้นที่การเกษตร

จากการวิจัยของธิดารัฐ ธารพันธุ์ (2552: 83) พบว่า ขนาดพื้นที่การเกษตร มีผลเชิงบวกในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เช่นเดียวกับเทวิน รวมสุขนิรันดร์ (2546: 56) ที่พบว่า ขนาดพื้นที่การเกษตร มีผลต่อการมีส่วนร่วมของหมอดินอาสาประจำตำบลในการดำเนินงานพัฒนาที่ดิน

5.2.2 ภาระหนี้สิน

จากการวิจัยของสุกัญญา องค์กรวิจิตร (2550: 103) พบว่า ภาระหนี้สินของหมอดินอาสาประจำตำบลมีความเกี่ยวข้องเชิงลบกับการมีส่วนร่วมในดำเนินงานพัฒนาที่ดินใน 5 ด้าน คือ ภาพรวม ด้านการรวบรวมปัญหาและความต้องการของเกษตรกร ด้านการจัดทำศูนย์บริการงานพัฒนาที่ดินประจำตำบล ด้านการปฏิบัติงานคลินิกดินเคลื่อนที่ และด้านการรายงานผลการปฏิบัติงาน

5.2.3 จำนวนแรงงานในครัวเรือน

จากการวิจัยของปิยะนุช กลิ่นคล้าย (2552: 108) พบว่า หากจำนวนแรงงานในครัวเรือนน้อย จะมีผลทำให้การมีส่วนร่วมในด้านการเชื่อมโยงเครือข่ายของกลุ่มสมาชิกวิสาหกิจชุมชน อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ น้อยลง ส่วนกรณีศ เชื้อศิริถาวร (2544: 83) พบว่า จำนวนแรงงานภายในครัวเรือน มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

5.2.4 รายได้

จากการวิจัยของสุกัญญา องค์กรวิจิตร (2550: 103) พบว่า รายได้ในครัวเรือนของหมอดินอาสาประจำตำบลมีความเกี่ยวข้องเชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในดำเนินงานพัฒนาที่ดินใน 3 ด้าน คือ ภาพรวม ด้านการประสานงานและประชาสัมพันธ์ และด้านการเป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดินประจำศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ซึ่งสอดคล้องกับปราโมทย์ ยอดแก้ว (2550 : 103) ที่พบว่า รายได้ มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในเขตปฏิรูปที่ดิน จังหวัดมุกดาหาร เช่นเดียวกับแสงเดือน พงษ์ชัย (2550: 113) ที่ระบุว่า รายได้ มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

5.2.5 จำนวนหุ้นในกลุ่ม

จากการวิจัยของขวัญศิริ หวานชื่น (2546: 108) สรุปว่า การออมและการลงทุนเป็นการแสดงออกถึงการช่วยเหลือตนเองและเพื่อสมาชิกด้วยกัน นอกจากนี้ยังบ่งบอกถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกด้วยกัน

5.2.6 ผลตอบแทนที่ได้รับจากรวมกลุ่ม

จากการวิจัยของมานิช ศัพทนะวิน (2546: 125) พบว่า ผลตอบแทนที่ได้รับจากกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรโพธิ์ตาก ในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน ถึงอำเภอโพธิ์ตาก จังหวัดหนองคาย ในเขตโครงการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยทอนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เช่นเดียวกับกรณีศ เชื้อศิริถาวร (2544: 84) ที่พบว่า ผลตอบแทนที่ได้รับจากกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมงานรวม และกิจกรรมพิเศษของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอภูซำ จังหวัดอุดรธานี

5.3 ปัจจัยด้านสังคม

5.3.1 จำนวนกลุ่มที่เป็นสมาชิก

จากการวิจัยของกรณีศ เชื้อศิริถาวร (2544: 83) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน คือ การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของเกษตรฉัตร รัตนศรี (2544: 58-60) ที่พบว่า การเป็นกลุ่มสมาชิกกลุ่มกิจกรรมทางการเกษตรเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในภาคใต้ในขั้นตอนการศึกษาศักยภาพและข้อมูลชุมชน ส่วนปิยะนุช กลิ่นคล้าย (2552: 108) พบว่าหากสมาชิกวิสาหกิจชุมชน อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มอื่นหลายกลุ่ม จะมีผลทำให้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนสูงขึ้น แต่การมีส่วนร่วมด้านการตลาดของกลุ่มน้อยลง เช่นเดียวกับธิดารัฐ ธารพันธ์ (2552: 83) ที่สรุปว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่นมากขึ้น จะทำให้มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนมากขึ้น

5.3.2 สถานภาพภายในกลุ่ม

จากการวิจัยของมงคล คุณหอม (2547: 103) พบว่า สถานภาพภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาน้ำอุ่น จังหวัดสกลนคร สอดคล้องกับธิดารัฐ ธารพันธ์ (2550: 83) ที่สรุปว่า สถานภาพภายในกลุ่มมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน เช่นเดียวกับกรณีศ เชื้อศิริถาวร (2544: 84) ที่พบว่า สถานภาพภายในกลุ่ม เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน

5.3.3 ระยะเวลาการเป็นสมาชิก

จากการวิจัยของกรณีศึกษา เชื้อศิริถาวร (2544: 83) พบว่าระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการประชุม งานรวม กิจกรรมสาธารณประโยชน์ และกิจกรรมอื่นของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอภูคจ๊ับ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งสอดคล้องกับธิดารัฐ ธารพันธุ์ (2550: 82) ที่พบว่าหากระยะเวลาในการเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนมากขึ้นจะทำให้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการผลิตของสมาชิกวิสาหกิจสูงขึ้นด้วย

5.3.4 การเข้าร่วมฝึกอบรม

จากการวิจัยของธิดารัฐ ธารพันธุ์ (2552: 81) พบว่าการเข้าร่วมฝึกอบรม การประชุม สัมมนาและดูงาน มีผลต่อการมีส่วนร่วม ด้านการบริหารจัดการ ด้านการผลิต และด้านการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในภาพรวมของวิสาหกิจชุมชน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งสอดคล้องกับนพวรรณ เสวตานนท์ (2546: 94) พบว่า การได้รับการฝึกอบรม มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอุต๊ะภายในทุกขั้นตอน เช่นเดียวกับขวัญศิริ หวานชื่น (2546: 108) ที่สรุปว่า การฝึกอบรมเป็นการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจในหมู่สมาชิก ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการทำงานธุรกิจได้

5.4 ปัจจัยด้านอื่นๆ

5.4.1 สิ่งจูงใจ

จากการวิจัยของวันดี บุญเสนาะ (2551: 85) พบว่า สิ่งจูงใจ ได้แก่ ความคาดหวังต่อประโยชน์ที่ได้รับจากกองทุน และการได้รับการชักชวน มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของจังหวัดสระแก้ว ซึ่งสอดคล้องกับผดุงศักดิ์ ขุนเจริญ (2545: 102) ที่พบว่า ความคาดหวังต่อประโยชน์ เช่น สร้างอาชีพให้เกษตรกร สร้างและเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ช่วยเหลือในยามฉุกเฉิน มีผลทำให้การมีส่วนร่วมเกษตรกรในโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในจังหวัดกระบี่มากขึ้น เช่นเดียวกับปราโมทย์ ยอดแก้ว (2544: 72) ที่พบว่า การได้รับการสนับสนุนจากโครงการมีผลเชิงบวกต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในเขตปฏิรูปที่ดิน จังหวัดมุกดาหาร

5.4.2 โครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม

จากการวิจัยของวันดี บุญเสนาะ (2551: 85) พบว่า โครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม เช่น การทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีส่วนในการพัฒนาและสร้างความคิดให้คนในชุมชน ช่วยยกระดับเศรษฐกิจ และลดปัญหาในสังคม มีผลทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในจังหวัดกระบี่มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับสรอนงค์ เกวียน

สูงเนิน (2553: 17) ได้สรุปว่า ระบบที่เอื้ออำนวย เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เป็นปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

5.4.3 อำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม

จากการวิจัยของวันดี บุญเสนาะ (2551: 85) พบว่า หากเกษตรกรได้รับการกระจายอำนาจในการบริหารชุมชนอย่างแท้จริง จะมีผลทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในจังหวัดกระบี่มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับนิรุต ถึงนาค (2550: 79) ที่พบว่า การกระจายอำนาจ มีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของคณะกรรมการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ตามแนวพระราชดำริเฉลิมพระเกียรติ 72 พระบรมราชินีนาถ จังหวัดมหาสารคาม

5.4.4 วัฒนธรรม

จากการวิจัยของนพดล ทะนิต๊ะ (2552: 87) พบว่า วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของประชาชน ซึ่งพึงพาและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเครือข่ายลุ่มน้ำห้วยยอดในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ พื้นที่ต้นน้ำห้วยยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน

5.4.5 การได้รับเอกสารและการติดต่อกับเจ้าหน้าที่

จากการวิจัยของวันดี บุญเสนาะ (2551: 85) พบว่า การได้รับเอกสารและการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ เช่น การสนับสนุนช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่และกลไกของรัฐหรือเอกชน มีผลทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในจังหวัดกระบี่มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับธิดารัฐ ธารพันธ์ (2552: 79) ที่พบว่า การได้รับข้อมูลข่าวสารมีผลในเชิงบวกต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ อย่างมีนัยสำคัญยิ่งในทางสถิติ เช่นเดียวกับนพดล ทะนิต๊ะ (2552: 87) ที่พบว่า การได้รับข้อมูลข่าวสารจากหลายแหล่งและเพียงพอ เป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเครือข่ายลุ่มน้ำห้วยยอดในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ พื้นที่ต้นน้ำห้วยยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน